

О.М. Безвесільна, д.т.н, проф.

Національний технічний університет України "КПІ"

ВИЗНАЧЕННЯ СИСТЕМАТИЧНИХ ПОХИБОК ГІРОМАЯТНИКОВОГО АКСЕЛЕРОМЕТРА ПІД ВПЛИВОМ ВИПАДКОВИХ ПОСТУПАЛЬНИХ ТА КУТОВИХ ВІБРАЦІЙ

Розглянуто роботу гіромаятникового акселерометра, що встановлений на основі, яка вібрує. Визначено систематичну складову частину похибки вимірювання прискорень, що обумовлена впливом випадкових поступальних та кутових вібрацій основи акселерометра.

Постановка проблеми в загальному вигляді, аналіз існуючих досліджень і публікацій. Новий гіромаятниковий акселерометр (ГА) [1] можливо та доцільно використовувати для вимірювань гравітаційних прискорень або їх аномалій [1, 2], а також в інших галузях науки і техніки: в інерційних системах навігації, системах аерокосмічних апаратів, надводних та підводних кораблів та в інших технічних пристроях.

У роботах [1–5] показано значні переваги ГА перед іншими типами акселерометрів. У роботах [1–5 та інші] досліджено статичні похибки ГА та похибки ГА при гармонійному впливі завод. Але не досліджено роботу ГА в умовах випадкових завод. Тому мета даної роботи (дослідження випадкових поступальних та кутових вібрацій) є актуальною.

Метою даної роботи є дослідження систематичної складової частини похибки нового триступеневого ГА [1], що встановлений на рухомому об'єкті і працює в умовах випадкових кутових і поступальних коливань основи. Вивчений вплив ступеня нерегулярності цих коливань на величину похибки приладу.

Викладення основного матеріалу досліджень. Розглянемо новий ГА [1], що являє собою важкий симетричний гіроскоп у триступеновому кардановому підвісі з вертикально розташованою віссю обертання зовнішньої рамки (рис. 1).

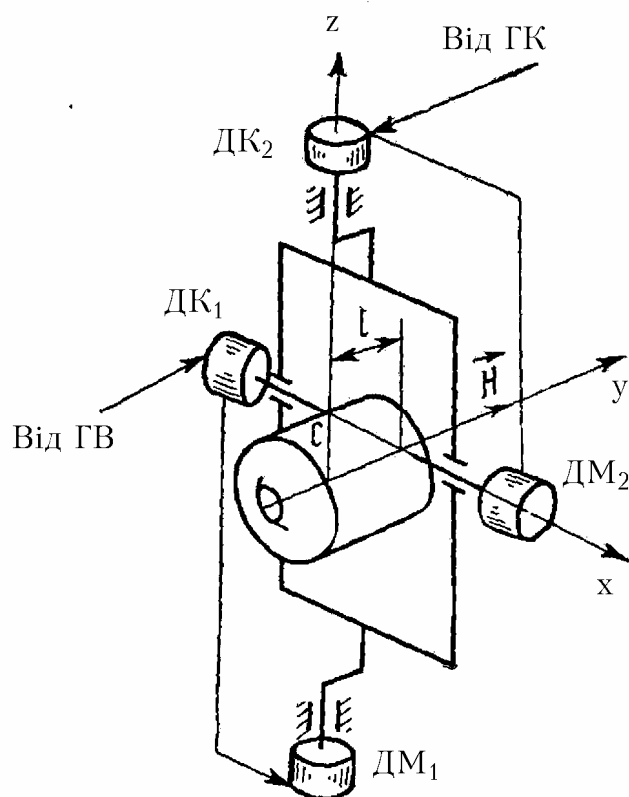

Рис. 1. Гіромаятниковий акселерометр (ГА)

Цей прилад має дві системи корекції, що здійснюються за допомогою електричних датчиків кута (ДК) і датчиків моменту (ДМ). Ці датчики розташовані на осях підвісу гіроскопа і мають пропорційні характеристики. Кут повороту зовнішньої рамки в сталому режимі роботи акселерометра пропорційний

вертикальній складовій прискорення об'єкта, яка дорівнює різниці між абсолютним лінійним прискоренням об'єкта і гравітаційним прискоренням. Для зменшення похибок, викликаних просторовим рухом об'єкта, в системах корекції гіроскопа використовуються сигнали від гіровертикалі (ГВ) і гірокомпаса (ГК). Це забезпечує задану орієнтацію головної осі гіроскопа в земній системі координат.

Положення об'єкта в опорній системі координат задамо трьома кутами Ейлера [8]: нишпорення φ , диференту ψ , і крену θ ; кут повороту зовнішньої рамки акселерометра щодо корпусу основи позначимо як ε , а поворот гіроскопа навколо осі кожуха – як σ . Будемо розглядати випадок низькочастотних кутових і поступальних коливань об'єкта – хитавиця і фугоїдний (орбітальний) рух, частота яких знаходиться в діапазоні $(10^{-2} \dots 1)$ Гц [6, 8]. Вводячи позначення $\alpha = \varepsilon + \varphi$ і $\beta = \sigma + \theta$, прецесійні рівняння руху ГА без урахування інструментальних похибок запишемо у вигляді [3]:

$$\begin{aligned} n_1 \dot{\alpha} + H \omega_y \alpha + H \dot{\beta} + k_1 \beta &= -H \omega_x; \\ -H \dot{\alpha} - k_2 \alpha + n_2 \dot{\beta} - m l \omega_y \beta + H \omega_x \beta &= H \omega_z - m l (\omega_z + g), \end{aligned} \tag{1}$$

де n_1, n_2 – коефіцієнти в'язкого тертя, що діє по осях підвісу ГА;

k_1, k_2 – коефіцієнти, що характеризують інтенсивність впливу систем корекції;

g – прискорення сили ваги;

$w_x(t), w_y(t), w_z(t), \omega_x(t), \omega_y(t), \omega_z(t)$ – проекції лінійних прискорень місця розташування приладу і кутових швидкостей об'єкта на пов'язані осі, обумовлені рівняннями [8]:

$$\begin{aligned} w_x &= w_x^0 - x(\psi^2 + \varphi^2) + y(-\ddot{\varphi} + \ddot{\psi}\theta + 2\dot{\psi}\dot{\theta}) + z(\ddot{\psi} - \ddot{\varphi}\theta + 2\dot{\varphi}\dot{\theta}); \\ w_y &= w_y^0 + x(\ddot{\varphi} - \ddot{\psi}\theta) - y(\theta^2 + \varphi^2) - z(\ddot{\theta} - \ddot{\varphi}\psi - 2\dot{\varphi}\dot{\psi}); \\ \omega_x &= \dot{\theta} - \dot{\varphi}\psi; \quad \omega_y = \dot{\psi} + \varphi\theta; \quad \omega_z = \dot{\varphi} - \dot{\psi}\theta; \end{aligned}$$

де w_x^0, w_y^0 – відповідні складові прискорення центра мас об'єкта.

Вирішимо систему рівнянь (1) щодо невідомого α , ввівши позначення:

$$\begin{aligned} H^2 k_1^{-1} k_2^{-1} = T^2 = a_0; \quad H(k_1 + k_2) k_1^{-1} k_2^{-1} = 2\xi T = a_1; \quad a_2 = 1; \quad n_1 m g k_1^{-1} k_2^{-1} = a_3; \\ H(n_2 - n_1) g k_1^{-1} k_2^{-1} = a_4; \quad H m g l k_1^{-1} k_2^{-1} = a_5; \quad H g k_2^{-1} = a_6; \quad m g l k_2^{-1} = a_7; \\ H^2 g k_1 k_2 = a_8; \quad g^{-1} = v \end{aligned}$$

і враховуючи те, що $n_1 n_2 \ll H^2$, $n_2 \dot{\omega}_x \ll H \dot{\omega}_z$ замість (1) отримуємо:

$$\begin{aligned} a_0 \ddot{\alpha} + a_1 \dot{\alpha} \left[a_2 - v (a_3 w_y^0 - a_4 \dot{\omega}_y + a_5 \omega_y w_y^0 + a_8 \omega_y^2) \right] \alpha = \\ = v (a_5 \dot{w}_z + a_5 \omega_x w_y^0 - a_6 \omega_z + a_7 w_z^0 + a_8 \omega_x \omega_y - a_8 \dot{\omega}_z). \end{aligned} \tag{2}$$

Відповідно до [8] будемо вважати поступальні й кутові коливання об'єкта вузькосмуговими випадковими стаціонарними процесами з нульовими математичними очікуваннями, переважними частотами λ_{ij} і спектральними щільностями вигляду:

$$S_{ij} = \frac{2\mu_{ij} D_{ij}}{\pi} \cdot \frac{\mu_{ij}^2 + \lambda_{ij}^2}{\omega^4 + 2(\mu_{ij}^2 + \lambda_{ij}^2)\omega^2 + (\mu_{ij}^2 + \lambda_{ij}^2)^2}, \tag{3}$$

де μ_{ij} – коефіцієнт згасання кореляційної функції, що характеризує ступінь нерегулярності відповідного випадкового процесу; D_{ij} – дисперсія кутових і лінійних прискорень основи приладу.

Розв'язки рівняння (2) будемо шукати у вигляді ряду за степенями малого параметра v :

$$\alpha = \alpha_0 + v \alpha_1 + v^2 \alpha_2 + \dots \tag{4}$$

Підставимо вираз (4) у рівняння (2) і, прирівнявши коефіцієнти при однакових степенях v в обох частинах рівняння, одержимо систему рівнянь для визначення членів ряду. Очевидно, що математичне очікування похибки ГА може бути представлено у вигляді:

$$\overline{\alpha} = \overline{\alpha_0} + v \overline{\alpha_1} + v^2 \overline{\alpha_2} + \dots, \tag{5}$$

де

$$\begin{aligned} \overline{\alpha_0} &= v a_2^{-1} \left(\overline{a_5 \omega_x w_y^0} + \overline{a_8 \omega_x \omega_y} \right); \\ \overline{\alpha_1} &= a_2^{-1} \left(\overline{a_3 \dot{w}_y^0} - \overline{a_4 \dot{\omega}_y} + \overline{a_5 \omega_y w_y^0} + \overline{a_8 \omega_y^2} \right) \overline{\alpha_0}; \\ &\dots \end{aligned} \tag{6}$$

Застосовуючи метод спектрального розкладання випадкових впливів [2, 3] і обмежившись двома членами ряду (5), з рівнянь (6) отримуємо:

$$\alpha = \int_{-\infty}^{\infty} \frac{a_3 a_5 v^2 \omega^2 + a_3 a_7 v^2 j \omega}{1 - T^2 \omega^2 + 2\xi T j \omega} S_{w_y^0, w_z^0}(\omega) d\omega + \int_{-\infty}^{\infty} \frac{a_2 a_8 v^2 \omega^2 - a_2 a_6 v j \omega}{1 - T^2 \omega^2 + 2\xi T j \omega} S_{\psi, \theta}(\omega) d\omega +$$

$$+ \int_{-\infty}^{\infty} \frac{a_4 a_6 v^2 j \omega^3 + a_4 a_8 v^2 \omega^4}{1 - T^2 \omega^2 + 2\xi T j \omega} S_{\psi, \varphi}(\omega) d\omega + \int_{-\infty}^{\infty} \frac{a_4 a_7 v^2 \omega^2 - a_4 a_5 v^2 j \omega^3}{1 - T^2 \omega^2 + 2\xi T j \omega} S_{w_z^0, \psi}(\omega) d\omega -$$

$$- \int_{-\infty}^{\infty} \frac{a_3 a_6 v^2 \omega^2 + a_3 a_9 v^2 j \omega^3}{1 - T^2 \omega^2 + 2\xi T j \omega} S_{w_y^0, \varphi}(\omega) d\omega + \int_{-\infty}^{\infty} \frac{a_2 a_5 v^2 \omega^2}{1 - T^2 \omega^2 + 2\xi T j \omega} S_{w_y^0, \theta}(\omega) d\omega. \quad (7)$$

З формули (7) очевидно, що систематична похибка ГА обумовлена корельованістю поступальних і кутових коливань об'єкта.

Для обчислення інтегралів виразу (7) скористаємося формулою (3), приступивши для визначеності $\mu_{ij} = \mu$; $\lambda_{ij} = \lambda$; $b^2 = \mu^2 + \lambda^2$, привівши інтеграли до стандартного вигляду і врахувавши їх, одержимо остаточний вираз для постійної складової похибки приладу:

$$\bar{\alpha} = b^2 H (T \xi k_1^2 k_2^2)^{-1} \left\{ (T \mu + \xi) (HTk_1 k_2 D[\psi, \theta] T m^2 l^2 n_1 D[w_y^0, w_z^0] + \right.$$

$$+ T m l n_1 k_1 D[w_z^0, \psi] + T m l n_1 k_1 D[w_y^0, \varphi] + HT m l k_2 D[w_y^0, \theta]) \left. \right\} +$$

$$+ (T b^2 \xi + \mu) H^2 n_1 D[\psi, \varphi] \left\{ (1 - T^2 b^2)^2 + 4 [T^2 b^2 \xi + T \mu (1 + T^2 b^2) \xi + T^2 \mu^2] \right\}^{-1}. \quad (8)$$

При гармонійному характері поступальних і кутових коливань об'єкта з частотою ω , тобто при [7] $\mu = 0$; $b = \lambda = \omega$,

$$D[\psi, \theta] = \psi_m \theta_m / 2; \quad D[w_y^0, w_z^0] = w_a w_b / 2; \quad D[w_z^0, \psi] = w_b \psi_m / 2;$$

$$D[w_y^0, \varphi] = w_a \varphi_m / 2; \quad D[w_y^0, \theta] = w_a \theta_m / 2; \quad D[\psi, \varphi] = \psi_m \varphi_m / 2; \quad (9)$$

де $\varphi_m, \psi_m, \theta_m, w_a, w_b$ – амплітудні значення відповідних кутів хитавиці об'єкта і лінійних прискорень w_y^0 і w_z^0 . З виразу (8) одержимо таку формулу для розрахунку постійної складової $\langle \alpha \rangle$ похибки приладу:

$$\langle \alpha \rangle = H \omega^2 (2k_1^2 k_2^2)^{-1} \left(H k_1 k_2 \psi_m \theta_m + H^2 \varphi_m \omega^2 \psi_m n_1 + m^2 l^2 n_1 w_a w_b + \right.$$

$$+ m l n_1 k_1 w_b \psi_m + m l n_1 k_1 w_a \varphi_m + m l k_2 H w_b \theta_m \left. \right) \left[(1 - T^2 \omega^2)^2 + 4 T^2 \omega^2 \xi^2 \right]^{-1}. \quad (10)$$

Для оцінки впливу ступеня нерегулярності збурюючих впливів на похибку ГА введемо відносний коефіцієнт $\delta = \mu \lambda^{-1}$, область значень якого для реальних умов лежить у діапазоні $\delta = (0,05 \dots 1,1)$ [6, 8]. Розрахуємо величину похибки приладу за формулами (8) і (10), враховуючи позначення (9) для таких значень параметрів:

$$\varphi = \psi_m = \theta_m = 10' \approx 2,9 \cdot 10^{-3} \text{ рад}; \quad w_a = w_b = 10 \text{ м} \cdot \text{с}^{-2}; \quad \lambda = 0,12 \text{ с}^{-1};$$

$$H = 5 \cdot 10^{-2} \text{ Н} \cdot \text{м} \cdot \text{с}; \quad k_1 = k_2 = 5 \cdot 10^{-2} \text{ Н} \cdot \text{м}; \quad m l = 1 \cdot 10^{-3} \text{ кг} \cdot \text{м};$$

$$n_1 = n_2 = 5 \cdot 10^{-3} \text{ Н} \cdot \text{м} \cdot \text{с}.$$

Результати розрахунку зведені в табл. 1.

Таблиця 1

Систематична складова похибки кута відхилення гірмаятникового акселерометра

δ	0	0,05	0,10	0,20	0,30	0,50	1,10
$\alpha \cdot 10^6$, рад	3,36	3,36	3,36	3,40	3,66	4,06	4,35

Висновки. При значеннях відносного коефіцієнта нерегулярності збурюючих впливів $\delta \geq 0,3$ математичне очікування похибки ГА змінюється приблизно на 30 % $\approx (0,5 \dots 10^{-5}) \text{ м} \cdot \text{с}^{-2}$. При вимірюванні прискорення з точністю до $10^{-6} \text{ м} \cdot \text{с}^{-2}$ можна вважати такий вплив коефіцієнта нерегулярності на точність роботи приладу незначним і використовувати для аналізу роботи ГА детермінований підхід. При вимірюваннях з похибкою, що менше $10^{-5} \text{ м} \cdot \text{с}^{-2}$, застосування детермінованого підходу неприпустиме, потрібно використовувати ймовірнісні методи.

При значеннях відносного коефіцієнта нерегулярності збурюючих впливів $\delta < 0,3$ математичне очікування похибки ГА майже не змінюється ($\bar{\alpha} \approx 3,4 \cdot 10^{-6}$ рад). Таким чином, збурюючий вплив можна

вважати близьким до гармонійного і використовувати детермінований підхід для аналізу похибки приладу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Безвесільна О.М.* Вимірювання прискорень: Підручник. – К.: Либідь, 2001. – 350 с.
2. *Безвесільна О.М.* Вимірювання гравітаційних прискорень: Підручник. – Житомир: ЖІТІ, 2002. – 264 с.
3. *Безвесільна О.М., Коробійчук І.В.* Сучасні тенденції розвитку авіаційних гравіметрів // Восточно-Европейський журнал передових технологій. – 2006. – № 1/2 (19). – С. 137–139.
4. *Безвесільна О.М.* Автоматизована аерогравіметрична система // Вісник ЖДТУ / Технічні науки. – 2005. – № 2 (33). – С. 21–27.
5. *Безвесільна О.* Автокомпенсація похибок гіроскопічного гравіметра // Proceedings of the International Scientific Conference “Mechanics 2004”. – Rzeszow (Poland): Rzeszow University of Technology. – 2004. – Рр. 21–28.
6. *Дергачев П.В., Дядькин В.П.* Основные характеристики случайной качки тяжелого самолета при его полете в турбулентной атмосфере // Труды Ленинградского института авиационного приборостроения. – 1970. – Вып. 66. – С. 174–179.
7. *Павловский М.А., Евгеньев В.С.* О влиянии демпфирования на систематические погрешности маятников при двухосной качке // Прикладная механика. – 1973. – № 8. – С. 129–133.
8. *Свешников А.А., Ривкин С.С.* Вероятностные методы в прикладной теории гироскопов. – М.: Наука, 1974. – 536 с.

БЕЗВЕСІЛЬНА Олена Миколаївна – Заслужений діяч науки і техніки України, доктор технічних наук, професор кафедри приладобудування Національного технічного університету України “КПІ”.

Наукові інтереси:

- вимірювальні перетворювачі;
- гравіметрія.

Подано 17.09.2006

Безвесільна О.М. Визначення систематичних похибок гіромаятникового акселерометра під впливом випадкових поступальних та кутових вібрацій

Безвесильная Е.Н. Определение систематических погрешностей гиromаятникового акселерометра под воздействием случайных поступательных и угловых вибраций

Bezvesilnaya E.N. The definition of systematic errors gyropendulum accelerometer under action of random translation and angular vibrations

УДК 531.383

Визначення систематичних похибок гіромаятникового акселерометра під впливом випадкових поступальних та кутових вібрацій / О.М. Безвесільна

В статті розглянуто роботу гіромаятникового акселерометра, що встановлений на основі, яка вібрує. Визначено систематичну складову частину похибки вимірювання прискорень, що обумовлена впливом випадкових поступальних та кутових вібрацій основи акселерометра.

УДК 531.383

Определение систематических погрешностей гиromаятникового акселерометра под воздействием случайных поступательных и угловых вибраций / Е.Н. Безвесильная // Вісник ЖДТУ. – 2006. – № 4(39)

В статье рассмотрена работа гиromаятникового акселерометра, установленного на вибрирующем основании. Определена систематическая погрешность измерения ускорений, обусловленная воздействием случайных поступательных и угловых вибраций основания акселерометра.

УДК 531.383

The definition of systematic errors gyropendulum accelerometer under action of random translation and angular vibrations / E.N. Bezvesilnaya

In a paper the work gyropendulum accelerometer established on a vibrating foundation is considered. The systematic error of a measurement accelerations is defined. This error stipulated by action of random translation and angular vibrations of a foundation of an accelerometer.